

Сорокотяга М.С.

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Державний біотехнологічний університет, м. Харків, Україна
e-mail: derzkay702@gmail.com;
ORCID: 0000-0001-5224-1875

Сорокотяга В.В.

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Державний біотехнологічний університет, Україна
e-mail: sorokotaigavitaliy@gmail.com;
ORCID: 0009-0001-8425-3106

ПОТЕНЦІАЛ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Sorokotiaha Mariia S.

candidate for the degree of Doctor of Philosophy
State Biotechnological University (SBTU), Ukraine
E-mail: derzkay702@gmail.com;
ORCID: 0000-0001-5224-1875

Sorokotiaha Vitalii V.

a graduate of the first (bachelor) level of higher education
State Biotechnological University (SBTU), Ukraine
E-mail: sorokotaigavitaliy@gmail.com;
ORCID: 0009-0001-8425-3106

THE POTENTIAL AND PROSPECTS OF DIVERSIFICATION OF THE AGRICULTURAL INDUSTRY IN THE CONDITIONS OF THE EUROPEAN INTEGRATION AREA

Анотація. Аграрний комплекс відіграє важливу роль у розвитку економіки України. Одне з важливіших завдань сільського господарства, окрім забезпечення власних населення та переробної і харчової промисловості якісною продукцією, є укріплення держави за рахунок виходу на міжнародні ринки. Вихід на європейський ринок потребує використання сучасних інноваційних технологій на виробництві, виготовлення конкурентоспроможної продукції, яка б відповідала високим стандартам якості, та нарощування обсягів її експорту. Статтю присвячено дослідженню диверсифікації галузі сільського господарства як структурної складової національної економічної системи в умовах інтеграції України до європейського ринку. Проведено літературний пошук за темою роботи за минуле десятиріччя. Наведено результати ретроспективного аналізу статистичних даних щодо розвитку вітчизняного аграрного комплексу за минуле десятиріччя (2010–2019). Показано динаміку експорту сільськогосподарської продукції у грошовому еквіваленті у період 2014–2020 рр. Розглянуто структуру українського експорту у розрізі товарної номенклатури. Розкрито тенденції та динаміку зовнішньої торгівлі аграрно-продовольчими товарами між країнами Європейського Союзу та Україною на основі статистичних даних щодо експорту за період 2010–2017 рр. у грошовому та товарному вигляді. Зроблено пропозиції щодо перспективних напрямів збільшення обсягів експорту. Доведено, що це може стати органічне землеробство, особливо овочівництво та ягідництво. Для цього необхідно буде запровадити інноваційні технології вирощування та зберігання, вкладаючи чималі кошти, проте висока ціна на органічні продукти в цивілізованих країнах дозволять отримати певний прибуток. Одним із перспективних напрямів збільшення обсягів експорту може стати органічне землеробство, особливо овочівництво та ягідництво. Наголошено на необхідності підтримки українських аграріїв на

рівні держави через пошук нових ринків збуту, розширення міжнародних квот на товари, компенсації витрат за впровадження сучасних технологій у виробництві та стимулювання торгувати не сировиною, а продукцією з високим рівнем переробки, що дозволить підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарської галузі.

Ключові слова: економічна діяльність, потенціал, ефект, диверсифікація, галузь, сільське господарство, виробництво, ринок, конкурентоспроможність, експорт продукції, аграрний ринок, продукція рослинництва, продукція тваринництва, євроінтеграція.

Abstract. The agrarian complex plays an important role in the development of the economy of Ukraine. One of the most important tasks of agriculture, in addition to providing its own population and the processing and food industry with high-quality products, is strengthening the state through access to international markets. Entering the European market requires the use of modern innovative technologies in production, the production of competitive products that meet high-quality standards, and increasing the volume of its exports. The article is devoted to the study of the diversification of the agricultural sector as a structural component of the national economic system in the context of Ukraine's integration into the European market. A literature search was conducted on the topic of work for the past decade. The paper presents the results of a retrospective analysis of statistical data on the development of the domestic agricultural complex over the past decade (from 2010 to 2019), shows the dynamics of agricultural exports in monetary terms in the period from 2014 to 2020, and examines the structure of Ukrainian exports in terms of product nomenclature. The trends and dynamics of foreign trade in agricultural and food products between the countries of the European Union, members of the Commonwealth of Independent States, and Ukraine are revealed based on statistical data on exports for the period from 2010 to 2017 in monetary and commodity form. Proposals were made regarding promising directions for increasing export volumes. It can become organic farming, especially vegetable and berry growing. For this, it will be necessary to introduce innovative cultivation and storage technologies, investing considerable funds, but the high price of organic products in civilized countries will allow them to obtain a certain profit. Organic farming, especially vegetable, and berry growing, can become one of the promising directions for increasing export volumes. For this, it will be necessary to introduce innovative cultivation and storage technologies, investing considerable funds, but the high price of organic products in civilized countries will allow them to obtain a certain profit. It emphasized the need to support Ukrainian farmers at the state level by searching for new sales markets, expanding international quotas for goods, compensating costs for the introduction of modern technologies in production, and encouraging trade not in raw materials, but in products with a high degree of processing, which will increase the competitiveness of the agricultural industry.

Key words: economic activity, potential, effect, diversification, industry, agriculture, production, market, competitiveness, export of products, agricultural market, crop production, livestock production, European integration.

JEL codes: O1,B4,Q13,,M2,Q1

Постановка проблеми. Пріоритетним завданням кожної країни є забезпечення продовольчою безпекою [1]. В умовах ринкового господарювання виробнича діяльність аграрних підприємств і фермерських господарств все більше набуває форму підприємницького бізнесу [2], яка не може бути без інноваційної діяльності як визначального фактор економічного розвитку країни [3]. Все більшої уваги науковців приділено питанням передумов та напрямів економічної інтеграції в структурах агробізнесу, а саме забезпечення високоефективного господарювання в АПК [4, 5].

Аналіз досліджень і публікацій. В сільськогосподарське виробництво залучається дедалі більше матеріальних, фінансових і трудових ресурсів, ефективне використання яких можливе лише при безперервній раціоналізації менеджменту [6] та ефективному управлінні конкурентоспроможним потенціалом суб'єктів господарювання [7–9]. Сучасний стан аграрної галузі в Україні склався у результаті впливу внутрішніх та зовнішніх політичних та економічних умов, різного підходу власників аграрного капіталу до організації виробництва, умов праці, розширення підприємств, відношенням до форми кінцевого продукту виробництва та його якості. Це призвело до нерівномірності розвитку підприємств — одні завершили своє існування, інші — розширилися, треті — змогли вийти на нові рівні виробництва (наприклад, почали переробляти власну продукцію, вийшли з нею на нові ринки). Питанням диверсифікації галузі сільського господарства в умовах євроінтеграційного розвитку приділено багато праць видатних вчених економістів-аграріїв: І. О. Іртищева, І. С. Должикова, О. Д. Гудзинський, С. М. Судомир, М. С. Пономарьова, О. В. Аксьонова, Л. В. Шовкун, О. М. Савельєва, Т. О. Гуренко, К. Б. Козак, Н. Попадонець, О. Вишневська, І. Крамаренко, К. Пантелєєв, А. Безверхий, А. Мардані [1–19].

Метою статті є провести аналіз диверсифікації галузі сільського господарства України в умовах євроінтеграційного простору.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення населення якісними продуктами харчування — це основне завдання агропромислового комплексу. Інтенсивні технології виробництва сприяють збільшенню виробництва продукції, що дозволяє після спрямувати надлишок товару на ринок, у тому числі і на зовнішній. Аграрна галузь України є одним з лідерів з наповнення бюджету країни, у тому числі за рахунок експорту, насамперед — зернових і кормових культур, а також соняшникової олії. У передкризові роки агросектор приносив до 40 % валютних надходжень. Причому, спостерігається тенденція до підвищення цих показників.

Таблиця 1

ДИНАМІКА ЕКСПОРТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ З УКРАЇНИ,

млрд дол. США*

Група товарів	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Продукти рослинного походження	8,7	8,0	8,1	9,2	9,9	12,9	11,9
у % до попереднього року	—	108,7	98,8	88,0	92,9	76,7	108,4
Жири, олії тваринного та рослинного походження	3,8	3,3	4,0	4,6	4,5	4,7	5,7
у % до попереднього року	—	115,2	82,5	87,0	102,2	95,7	82,5
Живі тварини, продукти тваринного походження	1,0	0,8	0,8	1,1	1,2	1,3	1,2
у % до попереднього року	—	125,0	100,0	72,7	91,7	92,3	108,3

*Джерело: за даними [10].

Сільське господарство залишається пріоритетним сектором для українського уряду, особливо з огляду на підписання Угоди про асоціацію між Україною та

ЄС та імплементацію Угоди про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі з ЄС. З моменту підписання Угоди про асоціацію експорт аграрної продукції до ЄС збільшився більш ніж на третину (на 37 % з 4,5 млрд у 2013 до 6,1 млрд у 2018 + 6,6 млрд за 11 місяців 2019). Більше того, за даними щомісячного моніторингу аграрної торгівлі, який здійснює Європейська Комісія, за період з листопада 2018 по жовтень 2019 рр. Україна посіла третє місце в переліку найбільших постачальників продукції аграрного сектору до країн Євросоюзу, експортувавши на суму 7,3 млрд євро [11]. За час дії зони вільної торгівлі Україні з 2017 р. вдалося отримати додаткові преференційні квоти на мед, виноградний сік, оброблені томати, ячмінну крупу, овес, пшеницю, ячмінь і кукурудзу. Також наприкінці 2019 р. Європарламентом було ухвалено рішення про загальне збільшення квот на безмитне ввезення Україною курятини до 70 тис. т на рік до 2021 р. У 2019 р. вітчизняними експортерами було повністю закрито квоти на мед (основна і додаткова), цукор, ячмінну крупу і борошно, оброблений крохмаль, консервовані томати, яблучний і виноградний соки, кукурудзу (основна і додаткова), пшеницю, м'ясо птиці, вершкове масло, оброблену продукцію з зернових та крохмалю.

Рис. 1. Топ-10 експортерів агропродукції до Євросоюзу, млрд євро
Джерело: за даними [11].

Товарну структуру українського експорту проілюстровано в табл. 2. Лідерами експорту товарів до ЄС у 2018 році є продукти рослинного походження (18,3 % до загального обсягу), недорогоцінні метали та вироби з них (22 %), мінеральні продукти (13,4 %), машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (14,3 %) (табл. 2) [12]. Український експорт до ЄС збільшився на 27 % — з 265,82 тис. т у 2018 р. до 337,86 тис. т у 2019 р. В основному до ЄС з України експортуються зернові (окрім рису та пшениці, 76,9 % зернових укра-

їнського походження), пшениця (31,8 % з України), олійні культури (крім сої, 18,2 %), соя (13 % імпорту), фрукти (11 %). Також Україна входить до групи найбільших експортерів макухи, фруктових соків та овочів, що є ключовими експортними продуктами [13-15]. У 2020 році Україна дещо втратила в обсягах експорту до ЄС товарів сільськогосподарського виробництва, але залишається на четвертій позиції в п'ятірці найбільших експортерів [16, 17].

Таблиця 2

ТОВАРНА СТРУКТУРА ЕКСПОРТУ УКРАЇНИ у 2018 р.

Код товарів згідно з УКТЗЕД	тис. дол. США	у % до 2017	у % до загального обсягу
Усього	20158485	115	100
1. Живі товари; продукти тваринного походження	379089,2	134,2	1,9
2. Продукти рослинного походження	64896,5	122,1	18,3
3. Жири та олії тваринного або рослинного походження	1143836,3	77,5	5,7
4. Готові харчові продукти	908675,4	105	4,5

Джерело: [2].

Покращення результатів економічної діяльності аграрної галузі стало можливим завдяки успішній експортній діяльності. Протягом 2010–2019 рр. спостерігалось збільшення частки експорту сільськогосподарської продукції від загального експорту товарів з України (табл. 3).

Таблиця 3

РІВЕНЬ РОЗВИТКУ АГРОСЕКТОРУ УКРАЇНИ ПРОТЯГОМ 2010–2019 РР.

Рік	Реальний ВВП, млрд дол. США	Частка сільського господарства у ВВП, %	Експорт України, млрд дол. США	Частка сільського господарства у експорті, %
2010	136	7	51,4	19
2011	143	8	68,4	19
2012	144	8	68,7	26
2013	144	9	63,3	27
2014	134	10	53,9	31
2015	121	12	38,1	38
2016	124	12	36,4	42
2017	127	10	43,4	41
2018	131	10	47,3	39
2019	136	9	46,1	40

Джерело: [8].

У табл. 4 наведено динаміку експортної продукції аграрного сектору економіки України у 2010–2018 рр.

Таблиця 4

**ДИНАМІКА ЕКСПОРТУ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ
ПРОТЯГОМ 2010–2018 рр.**

Рік	Експорт с.-г. продукції, млн дол. США	Експорт продукції тваринництва, млн дол. США	% до всього експорту с.-г. продукції	Експорт продукції рослинництва, млн дол. США	% до всього експорту с.-г. продукції
2010	10234,3	976,0	9,5	9258,3	90,5
2011	13147,1	1160,3	8,8	11986,8	91,2
2012	18193,9	1181,0	6,5	17012,9	93,5
2013	17347,0	1295,3	7,5	16051,7	92,5
2014	17017,4	1228,4	7,2	15789,1	92,8
2015	14781,4	968,1	6,6	13813,3	93,4
2016	15450,2	908,9	5,9	14541,3	94,1
2017	17961,4	1280,4	7,1	16681,1	92,9

Джерело: [9].

Як видно з даних табл. 4, експорт продукції рослинництва значно переважає над експортом продукції тваринництва. Розвиток відносин з ЄС слід розглядати як один з пріоритетів зовнішньоторговельної та економічної політики України. Незважаючи на те що в Європі високорозвинене сільське господарство, ЄС є активним імпортером різноманітної сільськогосподарської продукції. І обсяги та динаміка її щорічно зростають, що говорить про покращення рівня добробуту населення. Тобто це перспективний ринок збуту нашої продукції, де мешкає понад 500 млн громадян та велика кількість фірм і компаній, що споживають та використовують у своїй діяльності аграрну продукцію. У 2014 р. укладена та ратифікована Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами, яка набула чинності в повному обсязі 1 вересня 2017 р. В Угоді про Асоціацію зазначається, зокрема, про зближення між Україною та ЄС на основі поглиблення економічних та торговельних відносин, а також створення зони вільної торгівлі (ЗВТ). ЗВТ передбачає скасування ввізного мита на продукцію, що експортується з України до ЄС. Лише для окремих сільськогосподарських товарів ввізні мита не будуть скасовані повністю. Проте певна частина експорту цих товарів у межах тарифних квот буде відбуватися на безмитній основі. Згідно з Додатком І-А до Угоди про Асоціацію, Україна має можливість безмитно постачати до ЄС 1,6 млн т зернових культур з поступовим підвищенням обсягів квоти протягом п'яти років до 2 млн т, 5 тис. т меду зі збільшенням до 6 тис. т, 12 тис. т яловичини, 20 тис. т свинини, 16 тис. т м'яса птиці зі зростанням обсягу квоти до 20 тис. т. Обсяги цих квот є незначними, вони для більшості продуктів вичерпуються ще у січні місяці. Тому проведення роботи з боку уряду щодо нарощування обсягів експорту саме цих видів продукції є вкрай важливим, бо це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності аграрної галузі України, посилення позицій на європейському ринку та збільшення надходження валюти до економіки країни.

Після підписання Угоди про Асоціацію, спостерігається тенденція диверсифікації зовнішніх ринків, здебільшого за рахунок зменшення постачання товарів на ринок СНД, та зростання частки експорту до Європейського Союзу (з 2,1 млрд дол. до 5,8 млрд дол., або 20,8 і 32,4 % відповідно), що свідчить про значну фінансову спроможність цих ринків та конкурентоспроможність української продукції (табл. 5).

Таблиця 5

**РЕГІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ЕКСПОРТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ
ПРОТЯГОМ 2010-2017 років**

Рік	Країни СНД	Країни ЄС
2010	32,5 % (3326,2 млн дол. США)	20,8 % (2124,1 млн дол. США)
2011	30,9 % (4063,8 млн дол. США)	25,9 % (3402,8 млн дол. США)
2012	20,3 % (3697,7 млн дол. США)	27,9 % (5079,3 млн дол. США)
2013	21,4 % (3709,8 млн дол. США)	27,4 % (4758,6 млн дол. США)
2014	15,1 % (2568,0 млн дол. США)	29,2 % (4967,9 млн дол. США)
2015	10,2 % (1507,4 млн дол. США)	28,2 % (4174,2 млн дол. США)
2016	7,7 % (1185,1 млн дол. США)	27,5 % (4242,4 млн дол. США)
2017	7,6 % (1372,0 млн дол. США)	32,4 % (5814,9 млн дол. США)

*Джерело: Власні розрахунки за [18].

Слід зазначити, що до країн СНГ в основному експортувалися тваринницька продукція та продукти її переробки (молоко, кисломолочні продукти, сири, мед, курятина тощо), у той час як до Європи — сировина рослинництва (зерно пшениці, кукурудзи, сої тощо) та продукти переробки олійних культур (соняшникова та рапсова олія), жири рослинного та тваринного походження. Зростання європейського імпорту та переваги ЗВТ створюють можливості для України наростити обсяги експорту сільськогосподарської продукції до країн ЄС та збільшити свою ринкову частку. Так, за період з 2010 р. по 2019 рік частка України в імпорті сільськогосподарських товарів до країн ЄС становила зростає з 20,8 % до 33,5 % [19].

Висновки. Проведений аналіз продемонстрував позитивну динаміку розвитку аграрної галузі України у минулому десятиріччі. Вітчизняні сільгоспвиробники змогли не тільки вижити в складних соціально-економічних умовах минулих років, але й поширити свою присутність на міжнародних ринках та наростити експортний потенціал, посісти провідне місце серед постачальників якісної продукції до 190 країн світу. Вимушено змінивши ринок Митного Союзу, українські аграрники показують позитивну динаміку інтеграції до європейського ринку, що підтверджується розширенням торговельних зв'язків. Одним з

перспективних напрямів збільшення обсягів експорту може стати органічне землеробство, особливо овочівництво та ягідництво. Для цього необхідно буде запровадити інноваційні технології вирощування та зберігання, вклавши чималі кошти, проте висока ціна на органічні продукти в цивілізованих країнах дозволять отримати певний прибуток. Також необхідно на рівні держави підтримувати українських аграріїв пошуком нових ринків збуту, розширенням міжнародних квот на товари, компенсаціями витрат за впровадження сучасних технологій у виробництві та стимулюванні торгувати не сировиною, а продукцією з високим ступенем переробки, що дозволить підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарської галузі.

Література

1. Dolzhykova I., Irtysheva I., Ponomarova M. Conceptual fundamentals of development of the food security system // *Baltic Journal of Economic Studies*, Volume 5 Number 2. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", 2019, 262 p. P. 57-64. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/>
2. Пономарьова М.С. Шовкун Л.В., Савельєва О.М. Економічні та правові важелі підприємництва як складника ефективного розвитку агробізнесу. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. — 2015. — № 1. — С. 227–236.
3. Іртищева І.О. Побутова інноваційних моделей регіональної агропродовольчої сфери та інтеграційній основі / І.О. Іртищева // *Економіка АПК*. — 2009. — № 9. — С. 39-43.
4. Пономарьова М.С., Аксьонова О.В. Умови регулювання вертикально інтегрованих підприємницьких структур агробізнесу: макро-, мезо-, мікро- рівні. *Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки*. 2019. №3. С. 391-401.
5. Popadynets, N., Vyshnevska, O., Irtysheva, I., Kramarenko, I., & Ponomarova, M. (2022). The Influence of Globalization Processes on Forecasting the Activities of Market Entities. *Journal of Optimization in Industrial Engineering*, 15 (1), 261-268. <https://doi.org/10.22094/JOIE.2021.1945341.1909>.
6. Пономарьова М.С. Особливості менеджменту в сільськогосподарських підприємствах / М.С. Пономарьова // *Вісник ХНАУ. Серія. «Економічні науки»*. — 2012. — № 10. С. 133-139. — 234 с.
7. Гудзинський О. Д., Судомир С. М., Гуренко Т. О. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект): [монографія]. К.: ІПК ДСЗУ, 2010. 212 с.
8. Судомир С. М. Формування системи управління розвитком сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія: [монографія]. К.: ЦП «Компринт», 2015. 483 с.
9. Panteleiev, K. Bezverkhyi, A. Mardani, M. Ponomarova Management of a group of companies in the fields of: accounting, reporting and control // *Management of enterprise development in the conditions of institutional changes and reforming of the economy. A monograph*. -Odessa — Kyiv — Skudai-Johor — Olsztyn: Bookmarked Publishing & Editing, 2019. — Bibliogr. — Іllustr. — 200 p. P. 95-111.
10. Зовнішня торгівля України: як змінювався експорт та імпорт [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/31 /infografika/ekonomika/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-yak-zminyuvavsya-eksport-ta-import>
11. Сільське господарство в Україні [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dlf.ua/ua/silske-gospodarstvo-v-ukrayini/>
12. Підвищення експортного потенціалу Дніпропетровської області: диверсифікація ринків. [електронний ресурс]. Режим доступу: https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Diversifikacija_rinkiv_2019.pdf

13. Україна посіла 1 місце в Європі за обсягами експортованої органічної продукції та 2-ге місце у світі [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/News/Print?lang=uk-UA&id=28478e1e-eaa9-4143-808a-f258bd33dab9>.
14. Пономарьова, М., Євсюков, О., Шовкун, Л., Золотарьова, С., & Крамаренко, І. (2022). Формування та управління розвитком аграрного виробництва й переробкою сільськогосподарської продукції та цінність харчових технологій. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4(45), 58–67. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.45.2022.3825>
15. Пономарьова М.С. Умови регулювання вертикально інтегрованих підприємницьких структур агробізнесу: макро-, мезо-, мікрорівні / М.С. Пономарьова, О.В. Аксьонова // Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»: зб. наук. пр. / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. — Харків: ХНАУ, 2019. — №3. — С. 391-401.
16. Україна залишається в п'ятірці найбільших експортерів сільськогосподарської продукції до ЄС [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3286008-ukraina-zalisaetsa-v-patirci-najbilsih-eksporteriv-silskogospodarskoi-produkcii-do-es.html>
17. Вектори економічного розвитку 2030. Агросектор. [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/602/cf6/813/602cf6813afb6861234607.pdf>
18. Офіційний вебсайт Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
19. Козак К.Б. Сучасний стан розвитку аграрного сектору в Україні. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економічні науки”. № 4. Т. 1. 2020. С. 196-211.

References

1. Dolzhykova I., Irtyshcheva I., Ponomarova M. Conceptual fundamentals of development of the food security system // *Baltic Journal of Economic Studies*, Volume 5 Number 2. Riga: Publishing House “Baltija Publishing”, 2019, 262 p. R 57-64. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/>
2. Ponomar'ova M.S. Shovkun L.V., Savel'yeva O.M. Ekonomichni ta pravovi vazheli pidpryyemnytstva yak skladnyka efektyvnogo rozvytku ahrobiznesu. *Visnyk KHNAU. Seriya «Ekonomichni nauky»*. — 2015. — № 1. — С. 227–236.
3. Irtyshcheva I.O. Pobutova innovatsiynykh modeley rehional'noyi ahroprodovol'choyi sfery ta intehtatsiyniy osnovi / I.O. Irtyshcheva // *Ekonomika APK*. — 2009. — № 9. — S.39-43.
4. Ponomar'ova M.S., Aks'onova O.V. Umovy rehulyuvannya vertykal'no intehtrovanykh pidpryyemnyts'kykh struktur ahrobiznesu: makro-, mezo-, mikro- rivni. *Visnyk KHNAU. Seriya: Ekonomichni nauky*. 2019. №3. S. 391-401.
5. Popadynets, N., Vyshnevskaya, O., Irtyshcheva, I., Kramarenko, I., & Ponomarova, M. (2022). The Influence of Globalization Processes on Forecasting the Activities of Market Entities. *Journal of Optimization in Industrial Engineering*, 15 (1), 261-268. <https://doi.org/10.22094/JOIE.2021.1945341.1909>.
6. Ponomar'ova M.S. Osoblyvosti menedzhmentu v sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstvakh / M.S. Ponomar'ova // *Visnyk KHNAU. Seriya. “Ekonomichni nauky»*. — 2012. — № 10. S.133- 139. — 234 s.
7. Hudzyn's'kyy O. D., Sudomyr S. M., Hurenko T. O. Upravlinnya formuvanniam konkurentospromozhnoho potentsialu pidpryyemstv (teoretyko–metodolohichnyy aspekt): [monohrafiya]. K.: IPK DSZU, 2010. 212 s.
8. Sudomyr S. M. Formuvannya systemy upravlinnya rozvytkom sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv: teoriya, metodolohiya: [monohrafiya]. K.: TSP «Komprynt», 2015. 483 s.

9. Panteleiev, K. Bezverkhyi, A.Mardani, M. Ponomarova Management of a group of companies in the fields of: accounting, reporting and control // Management of enterprise development in the conditions of institutional changes and reforming of the economy. A monograph. -Odessa — Kyiv — Skudai-Johor — Olsztyn: Bookmarked Publishing & Editing, 2019. — Bibliogr. — Iliustr. — 200 p. P. 95-111.

10. Zovnishnya torhivlya Ukrayiny: yak zminyuvavsya eksport ta import [elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/31 /infografika/ekonomika/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-yak-zminyuvavsya-eksport-ta-import>

11. Sil's'ke hospodarstvo v Ukrayini [elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <https://dlf.ua/ua/sil'ske-gospodarstvo-v-ukrayini/>

12. Pidvyshchennya eksportnoho potentsialu Dnipropetrovs'koyi oblasti: dyversyfikatsiya rynku. [elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Diversifikacija_rinkiv_2019.pdf

13. Ukrayina posila 1 mistse v Yevropi za obsyahamy eksportovanoyi orhanichnoyi produktsiyi ta 2-he mistse u sviti [elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <https://www.me.gov.ua/News/Print?lang=uk-UA&id=28478e1e-eea9-4143-808a-f258bd33dab9>.

14. Ponomar'ova, M., Yevsyukov, O., Shovkun, L., Zolotar'ova, S., & Kramarenko, I.. (2022). Formuvannya ta upravlinnya rozvytkom ahrarynoho vyrobnytstva y pererobkoyu sil's'kohosproduktsiyi ta tsinnist' kharchovykh tekhnolohiy. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 4(45), 58–67. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.45.2022.3825>

15. Ponomar'ova M.S. Umovy rehulyuvannya vertykal'no integrovanykh pidpryemnyts'kykh struktur ahrobiznesu: makro-, mezo-, mikrorivni / M.S. Ponomar'ova, O.V. Aks'onova // Visnyk KHNAU. Seriya «Ekonomichni nauky»: zb. nauk. pr. / Khark. nats. ahrary. un-t im. V.V. Dokuchayeva. — Kharkiv: KHNAU, 2019. — №3. — S. 391-401.

16. Ukrayina zalyshayet'sya v p'yatirtsi naybil'shykh eksporteriv sil's'kohospodars'koyi produktsiyi do YES [elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3286008-ukraina-zalisaetsya-v-patirci-najbilsih-eksporteriv-sil'skogospodarskoi-produkcii-do-es.html>

17. Vektory ekonomichnoho rozvytku 2030. Ahrosektor. [elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public /602/cf6/813/602cf6813afb6861234607.pdf>

18. Ofitsiynyy veb-sayt Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

19. Kozak K.B. Suchasnyy stan rozvytku ahrarynoho sektoru v Ukrayini. Visnyk KHNAU im. V.V. Dokuchayeva. Seriya „Ekonomichni nauky”. № 4. T. 1. 2020. S. 196-211.